
FEJEZETEK KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA TÖRTÉNETÉBŐL

Maszkat (Maszkut) – a Kelet-Kaukázus politikai formációja¹

A korai középkorban a Keleti Kaukázus területén különböző politikai egységek jöttek létre, többek között Maszkat (Maszkut). A terület múltja fontos a Kaukázus történelmében, ám a megmaradt írásos források nagyon szegényesek és szűkszavúak, és régészeti ásatások ezen területeken nem történtek. Érdemes megemlíteni, hogy egyes kutatók, akik a Kelet-Kaukázus különböző történelmi témáival foglalkoztak, Maszkattal kapcsolatos kérdéseket is vizsgáltak. Kora középkori források szerint, az az ország, ahol az iráni nyelvet beszélő maszkutok éltek – a kaukázusi masszagetok – a Kaszpi-tenger partjainál volt: a mostani derbenti, kuszarszkói és divicsini járások, továbbá Apseron és az Azerbajdzsánhoz tartozó Mugán-síkságon terült el.

„Albániától keletebbre – írja Sz. T. Jeremjan –, a gyéren lakott Kaszpi-menti alföld terült el, ahol nomád életet folytattak a masszagetok és más törzsek. A kaukázusi masszagetok legfőbb lakóhelyei a Szamur és más folyók alsó folyása mentén fekvő termékeny területek voltak, a mostani hacsmasszi és kubini járások területén, melyek a fő kaukázusi gerinc (Kervani-hegyek) és a tengerparti derbenti átjárótól a Besbarmak-csúcsi átjáróig terülnek el. Egy arab író, al-Belazuri (Baladzori) (Kr. u. 892-ben hunyt el) így sorolja fel azokat a területeket, melyek fölött Anusirván kinevezte a „királyokat”: Szerir, Filan, Tabaszaran, Lakz, Maszkat, Liran, Sirvan. Ibn Hordadbeh Maszkat területét al-Babán kívül határozza meg.

Egyes kutatók véleménye szerint a Maszkat (Maszkut) név a „masszaget” etnogrammból származik. Korabeli történészek úgy tartották, hogy eredetileg a masszagetek a Kaszpi-tengeren túli és az Aral-menti területeket lakták. Hérodotosz szerint a szkéták Ázsiából érkeztek Európába, mert a masszagetek kiszorították őket. A masszagetek etimológiája homályos, már azért is, mert csak antik forrásokból ismerjük és nem lelhető fel írásos feljegyzésekben az

¹ A cikk szerzője M. R. Gaszanov a történettudomány doktora, a Dagesztáni Állami Egyetem professzora.

iráni nyelveken. Nem meggyőzőek azok a próbálkozások, hogy a szó eredetét a „*ribojedi*”, *velikije szaki*” vagy *velikije geti*” szavakra vezessük vissza. A Kr. e. I. évezred elején létezett egy masszageti konföderáció, amit horezmiek és pasziánok (vagyis perzsák) alkottak. Görög történétírók két nagyobb csoportba sorolták az ázsiai nomádokat: szákok, akik a Szir-Darja folyó keleti partján éltek és masszagetok, akik az Aral-tenger déli részét uralták. Kétségtelen, hogy a szákok és a masszagetok erősek voltak, de nem annyira önmagukban, inkább azokra a szoros kulturális és politikai szálakra tekintettel, melyek összekötötték őket számtalan nomád törzsszel, hatalmas területeken az Altáj vidékén és Nyugat-Szibériában.

A masszagetokról Hérodotosz így írt: „*Azt mondják, hogy a masszagetok – egy nagy és erős törzs, keletre élnek, ahol a nap felkel, az Araksz folyó túloldalán, az isszedonokkal szemben*”. Hérodotosz azt is közli, hogy a sziták ázsiai hazájukat a masszagetok nyomására hagyták el. I. M. Dyjakonov úgy vélekedik, hogy Hérodotosz közlése megfelel a valóságnak, mert jóval később Észak-Azerbajdzsánban valóban éltek masszagetok, akik a szitákat követve érkezhettek ide a nagy nomád népvándorlás alkalmával. Mivel a masszagetok az iráni nyelvcsaládba tartozó nép volt, hatásuk volt a maszkati terület földrajzi elnevezéseire. A folyók, melyek átszelik a területet, iráni neveket viselnek. A Rubasz iráni nyelven „*rókát*” jelent, a Szamur jelentése „*nyest*”. Ez további bizonyíték arra, hogy a szarmata törzsek, így a masszagetek is rókára és nyestre vadásztak. A.-K. A. Bakihanov úgy vélte, hogy Maszkata lakói alanok voltak. Kutatók szerint a masszagetek-szákok után nevezték el az országot: Szakaszeni, mely Kura (a jelenlegi Kirovabadtól északra) és Araksz között terült el. A Kr. u. I. században idősebb Pliniusz megemlíti a masszagetokat és Albánia (nem a Balkánon!), Kaszpia, Lipinia mellett egy Masszaget nevű országot is megnevez, mint politikailag és etnikailag különálló társadalmat, mely nem része Albániának. Ez a tézis alátámasztást nyer Ravenszkij Anonimusz által, aki a IV–V. századról alkotott. A masszagetok (maszkatok) a Kaszpi-tenger nyugati partvidékét népesítették be, Derbent mellett. Maszkata (Maszkuta) határai nem voltak állandóak, többször változtak e politikai egység létezése alatt. Egyes források szerint „*a maszkátok már a Kr. u. I. században királysággal rendelkeztek*.” „*SZ. T. Jeremjánt idézve – írja G. A. Gejbullajev – a maszkutok királyságát említi már Tacius is, mint a „sziták királysága*”. A „*maszkutok királyát*” említi egy közép perzsi felirat a szaszanidi sahinsah Narsze Pakuliból, mely 293-ból származik. De *Ammian Marcellin* is ír maszkuti királyságról az egyik művében.

A Kr. u. IV. század 30-as éveiben a maszkut király, egy bizonyos Szaneszan volt az Arsakid-dinasztiából. *F. Buzanda* szerint Szaneszan, miután a

masszaetok (mzkutok) királya lett, királyságot alapított egy meghatározott területen a neki hű sereg segítségével, mely hunokból és dagesztáni hegylakókból állt. Úgy tudni, hogy volt egy bizonyos időszak, amikor Szaneszan Arkasida király hatalma Albániára is kiterjedt, vagyis Szaneszan Albánia királya is volt. Azonban Albánia nem volt sokáig a maszkuti király hatalma alatt. A maszkuti királyságot, mint politikai egységet, ismerték a korai középkorban is. Említés esik róla bizánci, örmény és arab írók műveiben. Ammian Marcelin szerint a masszaetok alanoknak nevezték magukat. Állítása szerint, amikor Hitehagyott Juliánusz császár Irán meghódítására készült 362-ben, a következőt mondta legionáriusainak: *„Nem most van először, ahogy a rossz nyelvek beszélnek, hogy a rómaiak Perzsa földre lépnek: nem beszélve Lucullusról és Pompeiusról, akik az albánok és masszaetok, vagy alanok, ahogy most nevezzük őket, törzseit legyőzve, meglátták a Kaszpi tavakat...”*

Egy időben Maszkat fővárosa Csora (Csoga) városa volt. A *„Derbent-name”* adatai szerint itt voltak más városok és erődök is. A forrás szerint *„Maszkat mellett vagy a környékén Mihajarija, Mudzsakabal és Szasmszuja birtokot voltak”*. Ezek a birtokokon egyaránt voltak al-akarak, földművesek és részes aratók. Maszkatot északon Derbent, délen a Szurat-Tin fal, más néven Barmaki, keleten a tenger és a hegyvidéki oldalon a lakzok országa határolta. *„Maszkat (Maszkut) – írta V. F. Minorszkij professzor – arab elnevezés nem más, mint egy népi etimológia (Maszkat – az a hely, ahol valami történt), elembe a hely eredeti elnevezése valószínűleg Maszkut vagy Maskut volt az ősi masszaetokra utalva”*. Annak idején Markvart utalt a hasonlóságra az örmény Maszkut, az arab Maszkat és a most használt Muskur elnevezések között. Maszkatról Minorszkij megemlíti, hogy: *„Maszkat (Maszkut) – egy terület tele várakkal, településekkel és földekkel (legelőkkal) és határos a Szamur folyóval, a tengerrel, lakzok országával és Sabaránnal. Régen független uralkodók (hukkamok) vezették, de a hatalmuk 218/833-ban véget ért, amikor Bab-al-abvaba és a környék emírei elfoglalták”*.

Maszkat és lakói kapcsolatot tartottak a szomszéd népekkel és országokkal. A tranzit útvonalak átszelték a birtokot. A *„Hudul-al-alam”* című műben az áll, hogy Maszkatból rabokat szállítottak a muzulmán országokba. Tengeri útvonalak is kapcsolódtak Maszkatához. Maszkat (Maszkut) lakosait gyakran érték támadások külföldiek részéről. I. Kavád (488–531) területfoglaló háborúi miatt a szaszanidok egy második védelmi vonalat építettek, melynek tövében Sabran városa jött létre. Hoszrov Anusirvan a maszkutok földjét hódította meg. A.-K. A. Bakihanov azt írta, hogy *„Muszkurba Anusirvan farszi lakosokat telepített és emírré egy magához közelálló embert nevezett ki.”* Maszkatban teret nyert a zoroaszterianus vallás. Az V–VII. században türki nyelvű törzsek

is támadták ezeket a területeket. Kétségbeesett küzdelem folyt Maszkat és az arabok közt, melyeket Abdurrahma, Szalman, Maszlam és Dzsarrah vezetett. 722-ben az arab Dzsarrah hadvezér egy 6000-es sereggel érkezett Muszkurba. Maszkatban a kaukázusiakon, irániakon és törkökön kívül a VII–X. században és később arabok is éltek. A muzulmán országokból érkező arab áttelepülők kolóniákat alkottak. A VIII. század első harmadában kazárok támadták meg Maszkatot. Egy VIII. századbéli szerző szerint Gevond kazár hadvezér letarolta a maszkutok földjét. Sirvan is gyakran elfoglalta Maszkatot. A XI. században Sirvan sahja elhódította Maszkatot a derbentiektől. Derbent raisz-szja, Mufarridzs segítséget kért apósától, Halidhutól, Szarira uralkodójától a sirvansahok elleni harcban. Utóbbi személyesen megérkezett és segített. Támogatásával Mufarridzs elűzte a sirvánokat Maszkatból. *„Derbent lakói – írja a szerző – elfoglalták Maszkat (mamalik) országának legelőit, földjeit”.*

A X–XI. században a dejemcek, ruszok és kurdok is támadták Maszkatot. A XI. század második felében Sirvan sahja Faribuz al-baba emírjeivel harcolt Maszkatért. 1067-ben a türk-szeldzsukok rohanták le Maszkatot. 1071-ben a türk Jagma követelte a sirvan sahtól, hogy adja fel az al-Bab erődöt és Maszkatot, végül 1075-ben a szeldzsukok elfoglalták ezeket. A korai középkorban a Maszkuti Királyságba Örményországból beszivárgott a kereszténység. Miután Örményországban a kereszténység államvallássá vált, örmény miszionáriusok indultak, többek közt a maszkutok országába is, ahol Grigorisz püspök volt a kereszténység prédikátora. Örmény források szerint Felvilágosító Grigorisz és az örmény király III. Trdat hirdették a kereszténységet országszerte és eljutottak a Kaukázus gerincéig, *„a maszkutok északi határáig, az Alanok kapujáig és a Kaszpi-tengerig”* – vagyis Darjaláig és Derbentig. A maszkuti királyságban a kereszténység terjedése nehézségekbe ütközött, mely Grigorisz halálához vezetett, akit a maszkutok-maszagetok a Vatneani-síkságon megkínztak. Halála helyén kápolnát építettek, mely Belidzsi és Nyugdi települések közelében van, és a kelet-kaukázusi gregoriánusok zarándokhelye lett. 360-ban vált államvallássá a kereszténység az albán (maszkut) Urnajor király alatt. A mai napig megtalálhatóak az örmény templomok és az örmény nyelvű tátek temetői, akik örményeknek tekintették magukat Derbent környékén és a Szamur-folyó torkolata vidékén. Münedzsim pasa *„Sirvan és al-Baba történelme”* című művében azt írja, hogy a maszkát uralkodók függetlensége 833-ig tartott, amikor Bab-al-Abvaba emírjei elfoglalták Maszkat területét. Baladzori szerint, mint független politikai egység Maszkat a IX. század első harmadáig létezett, amikor Derbent uralkodói elfoglalták.

Maszkat kulturális életéről nagyon kevés információ áll rendelkezésre. Már említettük, hogy bizonyos időszakokban Maszkat a kaukázusi Albánia

része volt és lakosai érezték ennek hatásait. Maszkatba telepítettek arabokat a muzulmán országokból, akik misszionáriusi tevékenységet is végeztek az iszlám és az arab kultúra terjesztésében. Így tett molla Juszuf Muskuri sejk is, egy arábiai család sarja, akik a hidzsra VII. századában Medinából költöztek Karabahba, onnan pedig Maszkatba (Muskutba). Már ott született molla Juszuf sejk a hidzsra VIII. századában. Elemi tanulmányai befejezése után elindult a bakui Szajjid Jahjához, akinél tökéletesítette tudását és áldást kapott a tanítói munkára. Szülőföldjére visszatérve, terjesztette, átadta a tudását, többek között a kubini Muhamed sejknek is. Juszuf leszármazottjait különleges tisztelet övezte a nép körében. Azt a települést, ahol eltemették és ahol utódai laknak Sejhlnak nevetik. Művei közül egy maradt meg az utókornak, az arabul írt Bejanal-Aszrar (*Titkok magyarázata*). Ez a könyv, mely előszóból és 24 fejezetből áll, az ember lelkének titkait és erkölcsi törvényeit taglalja. A sejk a VIII. század végén halt meg. *A. N. Genko* szerint mindez „bizonyíték arra, hogy az arab nyomok később jelentek meg a Kaukázusban”. Feltételezhető, hogy Juszuf sejk leszármazottjai az iszlám és az arab írás terjesztése céljából érkeztek Dagesztánba, pontosabban Tabaszaranba és Kurih (Gurik) nevű faluban telepedtek le. Az egyiket közülük Zijaudin Juszuf-hadzsi al-Kurihi-Tabaszarani-nak hívták (1275–1351).

Érdekesség, hogy ma a Szamur és Velvelnaj folyók közötti síkság a *müskur*(muszkur) nevet viseli, mely utal a maszkut névre. Ezt a szö hasonlóságot több forrás is megemlíti: Klavih (XVI. század) – Muszkat, A. Olearij (XVII. század) – Müskür, J. Sztrejsz (XVII. század) – Muszkar stb. Afanaszij Nikitin felfedező azt írta, hogy a „Maszkatig hajózott”. *I. G. Gerber* szerint „Muszkur a Szamur folyótól Nizavatig, nyugaton Kub-ig terült el”, továbbá „ezt a területet Sabjarnak szokták hívni”. *F. F. Szimonovics* 1796-ban Dél-Dagesztánt írta le: „A muszkuri vidék, mely része volt a kubini birtoknak, 31 településből áll.” A perzsa hadjárat (1796) résztvevője, *Sz. M. Bronyevszkij* így emlékezett: „A müsküri járás, mely 18 faluból áll, a kubini kánság része volt”.

A fent leírtak értelmében leszögezhető, hogy a Maszkat (Maszkut) birtok, mely Kelet- Kaukázus Kaszpi-tenger menti területein Derbenttől délre alakult ki, fontos politikai szerepet játszott a térség történelmében. A nemzetközi helyzet függvényében változtak határai és a terület állandó konfliktust okozott Sirvan és Derbent uralkodói között.

M. P. Гасанов: *Маскат (Маскут) – политическое образование Восточного Кавказа* [Maszkat (Maszkut) – a Kelet-Kaukázus politikai formációja] *Вопросы Истории*, 2014/8. 141–145. o.

Széles Katalin